

LÆGE-STOKROSE *Althea officinalis*

Synonym: Læge-althea, Ibisk, Ibsurt.

Læge-Stokrosen er en flerårig, fløjlsåret urt, indtil 150 cm høj. Opret stængel med spredte, tykke, silkeglinsende blade. Blomsterne er hvide til bleggrøde, indtil 5 cm i diameter. Læge-Stokrosen er indført til Danmark som lægeplante i middelalderen. Træffes enkelte steder forvildet fra tidligere dyrkning.

LÆGEPLANTE

Lige fra oldtiden har man rost stokrosen for at være en værdifuld lægeplante. Plantens latinske slægtsnavn *Althea* er afledt af det græske "*althia*" der betyder helbrede.

Henrik Harpestræng, 1300, angiver et afkog af blomsterne som sårrensende, og blomsterne knust med vin lægges på hæmoroïder og kvæstelser. Roden kogt med svinefedt opbløder og helbreder bylder. Henrik smid, 1546, anbefaler lægestokrosen kogt i vin eller honningvand for brystets, lungernes og alle indvortes sår. Den er god for maven, læger tarme såret af blodsot og anden kolerisk væske. Bladene læger insektstik.

Simon Paulii, 1648, anbefaler mod kvinders solbrændthed at gnide huden med rosenvand hvori der er opblødt stokrosefrø, »thi da faar de deres Ansigts Dejlighed igen, hvilken næst Tugt og Blufærdighed bedst af alt det, de har i Verden, klæder Kvindekønnet«. Simon Paulii kan ikke blive træt af at rose denne plantes mange dyder, og der er næsten ikke den sygdom den ikke kan helbrede, påstår han. Han slutter sin lovprisning af planten, : »Alle gør det vel vitterligt, at der paa Apotekerne blifuer soldt en Smørelse, som kaldis *ungentum de althæa*«. Denne senesalve skulle stadig være til at købe.

Althea har iøvrigt som lægemiddel en lang anvendelse mod bronkitis, betændelse i mund og svælg samt mod hoste.

Læge-Stokrosen kan findes i havens sydvestlige-kvarter.

BULMEURT *Hyoscyamus niger*

Synonym: Bulme, Dulmeurt, Galurt, Hundemeje, Fnaturt, m.fl.

Bulmeurt er en 1- eller 2-årig, ildelugtende og klæbrighåret urt. Indtil 1 m høj. Bladene sidder spredte på stænglen og er aflange til ægformede. Blomsterne sidder i svikler i bladhjørnerne. Farven er smudsig-gul med blåviolet svælg og nerver. Frugten er en kapsel med låg. Bulmeurt stammer fra det østlige Middelhavsområde, og er indført til Danmark helt tilbage i Vikingetiden. Bulmeurt er meget sjælden, men træffes lejlighedsvis på dens gamle voksesteder ved borge og klostre.- Den er dødelig giftig og må ikke anvendes til selvmedicinering.

GIFTPLANTE

Bulmeurts mest kendte anvendelse har været som giftplante. Simon Paulii, 1648, skriver, at den »gemene Mand ikke uden Forskrækkelse bør spytte til denne Urt, naar dens Navn høres nævnt,... og Kokkepiger bør vogte sig for Urten for ikke at komme Døden i gryden«. Bedragerer har gnedet sig med saften af urten for at fremkalde kramper der kunne påkalde folks medynk. Sigøjnere har anvendt frø af Bulmeurt til at stjæle høns: »Thi med denne Kunst og Lempe kan de stjæle Bondens Høns, saa han ikke engang hører dem skrige og gale, og paa denne maade og manér bedrager de den simple stakkels Bonde«.

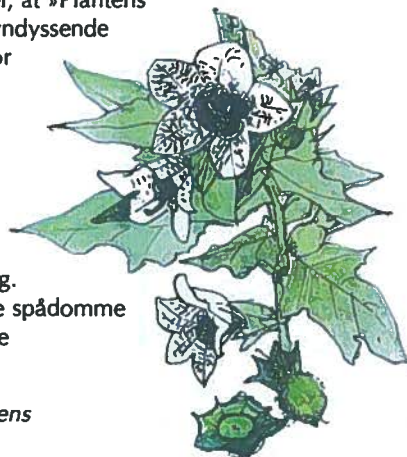
LÆGEPLANTE

Som lægeplante er det Bulmeurtens smertestillende egenskaber der har været anvendt. Henrik Harpestræng, 1300, skriver »at en Grød af Bulmeurt-blade og Kastaniemel lægges på Bylder og Podagra. Saften dræber den Orm som giver Tand- og Ørepine«. Henrik Smid, 1546, skriver, at »Plantens Blomster og Frø virker søvndyssende og smertestillende, men for meget brugt gør den vild og gal«.

TROLDDOM

Bulmeurt var ingrediens i den salve som heksene smurte sig med inden deres flyvetur til Bloksbjerg. Oraklet i Delfi udtalte sine spådomme under påvirkning af dampe fra bulmeurtfrø.

Bulmeurt kan findes i havens nordvestlige kvarter.

VORDINGBORG KOMMUNE PRÆSENTERER

VORDINGBORG

HISTORISK BOTANISK HAVE

Historisk Botanisk Have i Vordingborg er anlagt og indviet i 1921. Den blev skabt under indtryk af den blomstrende hjemstavns- og fortidsdyrkelse efter den første verdenskrig.

Haven er tegnet af Havearkitekten G. N. Brandt på initiativ af Vordingborg Turistforening og Vordingborg Kommune.

Haven har i forbindelse med 75-års jubilæet i 1996 gennemgået en omfattende restaurering.

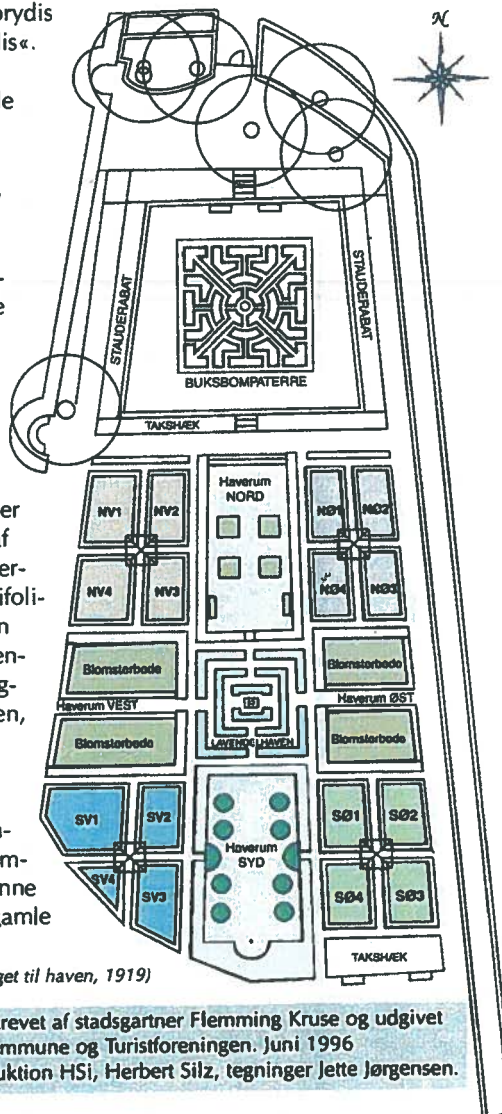
Forbilledet for haven er renæssancehaven og er bevidst inspireret af den ældste danske havebog fra 1647 af Urtegårdsmanden Hans Rasmussøn Blocks Horticultura Danica: »Hvorledis en zirlig oc nyttig Urte=Hawe i Dannemarck kand anrettis, beprydis oc ved Mact holdis«.

Formålet med haven er at »samle de gamle Almueplanter, der har været i Kulturens, Skønhedens og Lægekunstens tjeneste i Generationer« og »samle alle disse gamle Urter for sig selv i en lun, solrig Krog mellem gamle Bygninger og Mure« ...

»Og saa kunne der være et Lysthus af Sprinkelværk, overvokset med Kaprifolier og i Hjørnet en gammel blomstrende Hyld, der skyggede over Bænken, hvor man kunde sidde og se paa Sommerfuglenes Leg over straalende, duftende Blomster. Saaledes kunne Haven med de gamle Blomster se ud«.

(Citeret fra ideoplægget til haven, 1919)

Denne guide er skrevet af stadsgartner Flemming Kruse og udgivet af Vordingborg Kommune og Turistforeningen. Juni 1996
© Layout og produktion HSi, Herbert Silz, tegninger Jette Jørgensen.

På denne baggrund blev Historisk Botanisk Have i Vordingborg skabt som den første af sin art i Danmark. Haven er en undervisningshave. Den viser gennem sin udformning hvordan en renæssancehave kunne tage sig ud, og den viser bredden og artsrigdommen i den historiske planteverden.

I haven har man søgt skabt en vis gammeldags stemning ved at gengive et af Hans Rasmussøn Blocks mønstre i buksbom, ved at opstille gamle solskiver, bænke og ved i havens inddeling at følge den gamle "Kvadratur".

Det er i de 4 kvarterers urtebede vi finder havens egentlige plantesamling.

Det Nordvestlige Kvarter indeholder mange af de giftplanter der igennem tiderne har været anvendt i læge- og trolldomskunst.

Det Nordøstlige Kvarter viser et udsnit af gamle køkkenurter.

Det Sydøstlige Kvarter har et væld af forskellige krydder- og lægeurter.

Det Sydvestlige Kvarter indeholder vilde og forvildede lægeurter fra den danske natur.

I haverummene på begge sider af Lavendelhaven ses en samling af gamle havestauder og udplantningsplanter.

På plænen i Haverum Nord ses nyplantede Morbær og Mispel.

I Haverum Syd ses klippede taksgurur.

Cichorium intybus - Cikorie

Bænkene, lysthusene og rækværket omkring buksbomparteret er udført efter de originale tegninger fra havens indvielse.

Saras Have

I 1800-tallet var der på Slotsruinen en have som dyrkedes af Sara Anna Dorthea Pedersen (død 1897). Haven var fuld af sjældne og gammeldags blomster og lægeurter.

Saras Have eksisterer ikke længere, men som begreb lever den i Vordingborgensernes bevidsthed.

Mange kalder Historisk-Botanisk Have for Saras Have, men hendes have lå på plænen øst for Gåsetårnet ved de gamle frugttræer.

DET NORDØSTLIGE KVARTER

Plantesamlingen i dette kvarter består af en række af de køkkenurter der gennem tiderne har været i anvendelse i husholdningen. Herudover er der en del planter der har fundet anvendelse som lægeurter, især rubladede arter som bl.a. Lægekulsukker, Lungeurt og Hundetunge.

For at forbedre vores kost bør vi spise flere friske grøntsager, korn og rodfrugter. Vi har et overforbrug af kalorier og mangler ofte vigtige mineraler og vitaminer. Mange af de køkkenurter der tidligere var almindeligt dyrkede har vi i dag helt glemt. I dette kvarter findes en del af de "glemte køkkenurter".

DET NORDVESTLIGE KVARTER

Planterne i dette kvarter er hovedsagelig giftplanter der gennem tiderne har fundet anvendelse i læge- og trolddomskunst.

Nogle lægeplanter må betragtes som overordentligt giftige, hvis de indtages i forkerte doser. I passende små doser har de dog netop gavnet og med held været anvendt i folkemedicinen.

Nogle af planteme er stadig officielt anerkendte og anvendes i den etablerede lægeverden.

Andre af planterne har så kraftig en virkning, at de ved forkert brug kan medføre døden.

DET SYDVESTLIGE KVARTER

Planterne i det sydvestlige kvarter er hovedsagelig vilde og forvildede planter, der kan findes i den danske natur.

Når vi i dag tager ud i naturen med en kurv på armen for at samle planter til husapotek og køkken, er det sært at tænke på, at dette har vore forfædre gjort gennem årtusinder, men i gamle dage nok mere af nødvendighed. At gøre brug af den vilde naturs spisekammer kan vi betragte som en gammelkendt metode til at give kosten et gavnligt vitamin og mineraltilskud. Hertil kommer en række virksomme stoffer, som gør dem egnede som lægeplanter.

DET SYDØSTLIGE KVARTER

I dette kvarter består plantesamlingen hovedsagelig af en række af de urter der gennem tiderne har fundet anvendelse som krydderplanter og lægeurter. Herudover er der placeret en del lægeplanter fra især Læbeblomstfamilien som f.eks. Katteurt og Hjertespad.

Ved siden af at være krydderplanter har mange af disse urter spillet en stor rolle som medicinplanter. Når de tilsættes maden sættes en kædereaktion igang, idet lugte- og smagssansen pirres og appetitten skærpes. Mavesyreudskillelsen øges og næringsstofoptagelsen befordres.

På denne måde blev mange krydderurter også lægeurter.

Der var altid krydderurter i middelalderens klosterhaver, og munkene lavede bl.a. likør af dem, som brugtes som medicin.

DET NORDØSTLIGE KVARTER

Ved krydsbuens stolper finder du:

Wisteria sinensis

Blåregn

I bedet mærket NØ1 finder du i felt nr.:

1	Armoracia rusticana	Peberrod
2	Pastinaca sativus	Pastinak
3	Apium graveolens	Vild Selleri
4	Angelica archangelica	Kvan
5	Ruta graveolens	Rude
6	Foeniculum vulgare	Fennikel
7	Scorzonera hispanica	Have Skorzoner
8	Sinapis alba	Gul Sennep

I bedet mærket NØ2 finder du i felt nr.:

1	Cynara scolymus	Artiskok
2	Lactuca sativa	Have-Salat
3	Rumex acetosa var. hort.	Have-Syre
4	Atriplex hortensis	Havemelde
5	Cichorium intybus	Cikorie
6	Peucedanum ostruthium	Mesterrod
7	Portulaca oleracea sativa	Have-Portulak
8	Levisticum officinale	Løvstikke

I bedet mærket NØ3 finder du i felt nr.:

1	Campanula rapunculoides	Ensidig Klokke
2	Myrrhis odorata	Sødskaerm / Spansk kørvel
3	Campanula rapunculus	Rapunselklokke
4	Allium cepa var. viviparum	Etageøg
	Allium schoenoprasum	Purløg
5	Rheum rhabarbarum	Rabarber
6	Reseda luteola	Farvereseda
	Sempervivum tectorum	Husløg
7	Reseda luteola	Farvereseda
	Sempervivum tectorum	Husløg
8	Asparagus omcinalis	Asparges

I bedet mærket NØ4 finder du i felt nr.:

1	Symphytum officinale	Læge-Kulsukker
2	Anchusa officinalis	Læge-Oksetunge
3 + 4	Linum usitatissimum	Almindelig Hør
	Polygonum bistorta	Slangeurt
5	Borago officinalis	Hjulkrone
6	Pulmonaria officinalis	Lungeurt
7	Cynoglossum officinale	Læge-Hundetunge
8	Allium fistulosum	Pibeløg
	Allium sativum	Hvidløg

I bedet mærket NØ5 finder du:

Narcissus poeticus
Paeonia officinalis

Pinselilje
Bonderose

Cikorie

Ensidig Klokke

Læge-Kulsukker

DET NORDVESTLIGE KVARTER

Ved krydsbuens stolper finder du:

Lonicera periclymenum

Almindelig Gedeblad

I bedet mærket NV1 finder du i felt nr.:

1 + 2	Aconitum napellus	Stormhat
3 + 7	Datura stramonium	Pigæble
	Leucjum vernum	Dorthealilje
4	Bryonia dioica	Tvebo Galdebær
5	Solanum dulcamara	Bittersød Natskygge
	Anemone hepatica	Blå Anemone
6	Juniperus sabina	Sevenbom
8	Euphorbia lathyris	Korsvortermælk
9	Lilium candidum	Madonna lilje
10	Helleborus niger	Julerose
11	Euphorbia longifolia	Langbladet Vortemælk
12	Euphorbia cyparissias	Cypres-Vortemælk

Pigæble

Bulmeurt

I bedet mærket NV2 finder du i felt nr.:

1	Lilium tigrinum	Tigerlilje
2 + 6	Hyoscyamus niger	Bulmeurt
3	Conium maculatum	Skarntyde
4	Aethusa cynapium	Hundepersille
5	Mandragora vernalis	Alrone
7	Nicotiana rustica	Bondetobak
8	Sambucus ebulus	Sommerhyld

I bedet mærket NV3 finder du i felt nr.:

1 + 5	Asarum europaeum	Hasselurt
	Polygonatum multiflorum	Storkonval / Salomons Segl
2 + 3	Delphinium consolida	Korn Ridderspore
	Agrostemma githago	Klinte
4	Aristolochia clematitis	Slangerod
5	Veratrum album	Hvid Foldblad
6	Digitalis purpurea	Fingerbøl
7	Chelidonium majus	Svaleurt
8	Vincetoxicum hirundinaria	Svalerod

I bedet mærket NV4 finder du i felt nr.:

1	Colchicum autumnale	Tidløs / Nøgen jomfru
2 + 6	Atropa belladonna	Galnebær
	Crocus sativus	Safran
3	Ecballium elaterium	Æselagurk
4 + 8	Papaver somniferum	Opiumvalmue
5 + 9	Convallaria majalis	Liljekonval
	Lilium martagon	Kranslilje
7+11	Daphne mezereum	Pebertræ
	Vinca minor	Singrøn/Vintergrøn
10	Arum maculatum	Dansk Ingefær
12	Dictamnus albus	Diktam / Gasplante

Opiumvalmue

I bedet mærket NV5 finder du:

Narcissus poeticus
Paeonia officinalis

Pinselilje
Bonderose

DET SYDVESTLIGE KVARTER

Ved krydsbuens stolper finder du:

Vitis vinifera

Vinstok/Alm. Vin

I bedet mærket SV1 finder du i felt nr.:

1 + 2	Humulus lupulus	Humle
3 + 6	Verbena officinalis	Læge-jernurt
4	Dipsacus fullonum	Dyrket Kardebolle
5	Malva moschata	Moskus Katost
7 + 8	Inula helenium	Lægealant
9	Agrimonia eupatoria	Alm. Agermåne
10+11	Solidago virgaurea	Gyldenris
12+13	Silybum marianum	Marietidsel
14	Saxifraga granulata	Komet Stenbræk
15 + 16	Sedum telephium	Alm. Sankt Hansurt
17	Parietaria officinalis	Springknap/Skt. Peders Urt

I bedet mærket SV2 finder du i felt nr.:

1	Plantago lanceolata	Lancet-Vejbred
2	Urtica dioeca	Stor Nælde
3	Asperula odorata	Skovmærke/Bukkar
4	Lysimachia vulgaris	Almindelig Fredløs
5	Valeriana officinalis	Lægebaldrian
6 + 10	Hypericum perforatum	Prikbladet Perikon
7	Malus sargentii	Sargentsæble / Buskæble
	Viscum album	Mistelten
8	Dryopteris filix-mas	Alm. Mangeløv
9	Saponaria officinalis	Sæbeurt
11	Polypodium vulgare	Engelsød
12	Primula veris	Hulkravet Kodriver

I bedet mærket SV3 finder du i felt nr.:

1	Filipendula hexapetala	Knoldet Mjødurt
2	Filipendula ulmaria	Alm. Mjødurt
3	Chrysanthemum parthenium	Matrem
4 + 9	Eupatorium cannabinum	Hjortetrøst
5 + 6	Onopordum acanthium	Æselfoder
7	Arctium lappa	Læge-Burre
8	Achillea millefolium	Alm. Røllike
10	Sanguisorba minor	Blodstillende Bibernelle
11	Geum urbanum	Feber-Nellikero
12	Sanguisorba officinalis	Læge-Kvæsur

I bedet mærket SV4 finder du i felt nr.:

1	Althaea officinalis	Læge-Stokrose
---	---------------------	---------------

DET SYDØSTLIGE KVARTER

Ved krydsbuens stolper finder du:

Aristolochia durior

Tobakspibeplante

I bedet mærket SØ1 finder du i felt nr.:

1 + 5	Origanum majorana	Havemerian
2	Artemisia dracunculus	Esdragon
3 + 7	Thymus vulgaris	Havetimidian
4	Artemisia absinthium	Malurt
6 + 10	Salvia officinalis	Lægesalvie
8 + 12	Hyssopus officinalis	Isop
9	Rosmarinus officinalis	Rosmarin
11	Artemisia abrotanum	Ambra

I bedet mærket SØ2 finder du i felt nr.:

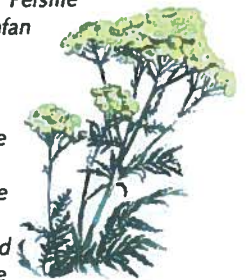
1	Pimpinella anisum	Anis
2	Coriandrum sativum	Koriander
3	Verbascum thapsus	Filtbladet Kongelys
4 + 8	Lepidium sativum	Havekarse
5 + 9	Carum carvi	Kommen
6	Coriandrum sativum	Koriander
7 + 11	Anethum graveolens	Dild
10	Verbascum lychnitis	Bleg Kongelys
	Veronica officinalis	Læge-ærenpris
12	Verbascum nigrum	Mørk Kongelys

I bedet mærket SØ3 finder du i felt nr.:

1 + 5	Stachys officinalis	Lægebetonie / Jordhumle
2	Laurus nobilis	Laurbær
	Ocimum basilicum	Basilikum
3 + 7	Matricaria chamomilla	Vellugtende Kamille
4	Tanacetum balsamita	Balsam
6 + 10	Alchemilla vulgaris	Almindelig Løvefod
8 + 12	Petroselinum foliosum	Bredbladet Persille
9	Tanacetum vulgare crispum	Kruset Rejnfan
11	Tanacetum vulgare	Rejnfan

I bedet mærket SØ4 finder du i felt nr.:

1	Mentha spicata 'Crispa'	Krusemynte
2	Marrubium vulgare	Kransburre
3	Mentha spicata 'Piperita'	Pebermynte
4	Nepeta cataria	Katteurt
5	Leonurus cardiaca	Hjertespad
6	Marrubium vulgare	Kransburre
7	Satureja hortensis	Sar
8	Nepeta cataria	Katteurt
9	Leonurus cardiaca	Hjertespad
10	Olea europaea	Oliventræ
11	Satureja hortensis	Sar
12	Melissa officinalis	Melisse / Hjertesfryd

Rejnfan